

sét felkeltő, rendhagyó könyvet közreadni Marxról és Engelsről; egy újabb oldalról bemutatni a tudományos szocializmus megalapítóinak küzdelmét, és érzékelteni a kort, valamint a két nagy gondolkodót körülvevő barátok és ellenségek magatartását. A szerző szándékáról viszont nem sok jót mondhatunk, annak ellenére, hogy sokak segítségét igénybe vette (ez a forrásmunkák feltüntetéséből is kitűnik – 463–476).

Igaz, költő és író létére Enzensberger csak másodsorban publicista, s így az, amit felkínál, semmi estre sem nevezhető a nyughatatlan kíváncsiság igazságot szolgáló termékének. Inkább egy divatos, a marxizmussal kokettáló eszméáramlatnak hódol vele a szerző, ez viszont mulandó, és nem hozhat felszínre komoly és tartós értékeket.

Rehák László

AZ ÖNIGAZGATÁS DIAGNÓZISA

Prof. dr Neca Jovanov: Dijagnoza samoupravljanja.
SN Liber, Zágráb, 1983.

Könyvünk szerzője ismert szociológus, egyetemi tanár az 1974 és 1981 között megjelentetett írásait, beszélgetéseit gyűjtötte össze hazánk társadalmi-gazdasági problematikája kapcsán. A zágrábi Sveučilišna Naklada Liber tavaly jelentette meg külön kiadásban ezt a könyvet, azzal a tervvel, hogy címe: „Sociološka dijagnoza Jugoslovenskog društva”, vagy „Sociološka dijagnoza samoupravljanja” lesz. Végül is a professzor beszédeit és autorizált vitáit Az öngazgatás diagnózisa címmel jelentették meg. Jó néhány cikket már közölt ebből a Socijalizam, a Savremenost, a Marksistička misao, illetve a Naše teme című folyóirat. A mű előszava rendhagyó módon interjú formában íródott, mivel Jovanov több havi betegápolásra vonult be a vrdniki klinikára.

Neca Jovanov egy olyan szociológusnak nevezi magát, aki a jugoszláv társadalmi gyakorlatot elemzi és egyéni véleményével igyekszik fölfedni a valóság néha sajnálatos realitását, problémáit, sőt gyakorlatias megoldásokat is ajánl. Az olvasóközönség előtt szerzőnk arról ismert, hogy nem retten vissza a kellemetlen és éles kritikától sem, pedig megtörtént már, hogy a Kommunista Szövetség intézményei megvonták tőle

egyik-cikkeinek a megjelentetési jogát. Ennek kapcsán Jovanov kijelentette, hogy a jugoszláv társadalmi helyzettel kapcsolatos viták kimaradtak a JKSZ ülésein, de a párton kívüli diszkussziókat mégsem engedélyezték kellőképpen.

Neca Jovanov a vajdasági, főleg pedig a szabadkai közönség számára akkor lett közismert, amikor a szabadkai Veljko Vlahović Munkásegyletem megjelentette *Radnički štrajkovi u SFRJ* (Munkásztrájkok Jugoszláviában) című tanulmányát. Öt évet várt könyve kiadásra, mivel egyes politikai körök veszélyesnek tartották a megjelentetését.

A most kezünkbe kerülő könyv néhány cikke, amely még 1966 és 1977 között íródott, szintén először jelent meg. A tanulmánykötet öt fejezetre oszlik:

1. Állam és öngazgatás
2. A munkásosztály és a munkásztrájkok
3. Gazdasági hatékonyság és öngazgatás
4. A tudományról
5. Lehetséges megoldások.

A mintegy 360 oldalas könyvben megjelentetett cikkeket autentikus formájukban szerkesztették egybe. A szerző a könyv végén húsz pontban foglalja össze megjegyzéseit, ismertetve az

olvasóval a cikkek megjelenési idejét, feltételeit és körülményeit.

Említésre méltó, érdekes szöveg az első részben a koncepció és a gyakorlat viszonyáról szóló. Mindenekelőtt azt állapítja meg a szerző, hogy az elmélet, illetve koncepció és a gyakorlat között jelentős eltérés van, mégsem állíthatjuk azt, hogy minden probléma és nehézség forrása társadalmunkban ez lenne. Másodszor, nem biztos, hogy a koncepció mindig helyes és a gyakorlat tér el tőle helytelenül. Különben sem lehetséges, hogy azonosság lépjen fel a kívánt elméleti elképzelések és a valóságos helyzet között. Végül is felhívja figyelmünket arra, hogy lehetetlen egy síkba hozni többfajta koncepciót, így nem tudjuk identifikálni az elméleti, a politikai és a jogi (normatív) koncepciókat, amelyeken keresztül eljutunk a gyakorlatig. A teoretikai koncepciók elméleti munkákban, tanulmányokban találhatóak, a politikai koncepciók már politikai dokumentumokban, programbeli munkafeladatokban, míg a jogi koncepciót az alkotmány és más törvények, öngazgatási általános aktusok tartalmazzák. Amikor például az öngazgatásról beszélünk, akkor az elmélet leszögezi azt, amit és ahogyan szeretnénk, a politika már intézkedéseket tesz annak megvalósítására, a jogi aktusok pedig konkrétan megkeretezik a rendszert, amit meg kell valósítanunk, de ami még persze nem történt meg teljes egészében.

Amikor az elmélet irányából a politikai intézkedéseken keresztül haladunk a jogi rendelkezések megvalósítása felé, eleve akadályokba ütközünk. Társadalmi-gazdasági valóságunk igen sok akadályt gördít még az alkotmányos koncepciók valóra váltása elé, mert hazánk különböző területei más-más társadalmi-gazdasági, kulturális szinten vannak, másrészt viszont maga a politikai koncepció is többszörösen ellentmondó. Így például meg kell találni az optimális kapcsolatot a terv és a piac között; azután a társadalmi viszonyok öngazga-

tási és politikai (állami intézményes) megszervezése között. Neca Jovanov megállapítja, hogy a munkásmozgalom történelmi gyakorlata és hazánk tapasztalata alapján kiépített elméleti koncepció az öngazgatásról sokkal érettebb attól, mint amit megvalósíthatunk a gyakorlatban. Ez érthető is, ám törekednünk kell, hogy az alkotmányjogi rendelkezések közel járjanak a gyakorlathoz. Tehát legnagyobb eltérés az elmélet és a gyakorlat között, kisebb a politikai intézkedések és a gyakorlat között van, míg legkisebb a törvényes jogi aktusok és a valóság között. Konfliktus nem léphet föl, esetleg csak az elmélet és a megvalósuló realitás között.

A normatív koncepció kereteiben találjuk meg már az intézményes megoldásokat is. Neca Jovanov helyesen állapítja meg, hogy hazánkban nagyszámú intézmény létezik, ám az egymás közötti viszonyuk nincs kellőképpen megszervezve. Egyes intézmények autark, sőt dezintegrált feltételek között működnek. Szerzőnk itt az intézmények pluralizmusáról beszél, ami öngazgatási rendszerünk jelentős fekezője. Ha ezek az intézményes megoldások a tapasztalat hiányában nem megfelelőek, akkor dokumentumok (határozat, rezolúció, álláspont stb.) sokaságát eredményezik, amelyek általánosak (nincsenek megfelelőképpen irányítva, sem pedig személyhez kötve). Az intézmények formális funkcionálása így oda vezet, hogy a határozatokat valójában, bizonyos csoportok hozzák meg, mint például a politikai aktívák, illetve az ügyvezető szerv körüli perszonális uniók, holott a társadalmi-politikai szervezetek és a küldöttrendszer szerepe éppen az lenne, hogy leépítse a szűk körű döntéshozatal lehetőségeit, és a munkástömegek tudatos vitáiban találja meg az öngazgatás lényegét.

Dr. Neca Jovanov szerint most már radikális változásokra van szükség a politikai szervezetek gyakorlatában, mert a formális öngazgatás miatt a hatalom

szűkebb körök kezében marad. Így a társultmunka-szervezetekben jobbára csak a munkástanácsok munkájában található még némi öngazgatási kezdeményezés, de a dolgozók gyűlése és a küldöttségek már nem gyakorolják szabadon az öngazgatást.

Az elsődleges fellendülést követően az emberek elvesztették kedvüket, és kényszeredetten vesznek részt az öngazgatásban, ha érzik, hogy a döntéseket rajtuk kívül álló körök, technostruktúrák hozzák meg. A munkásosztály legnagyobb ellenségévé ismét a bürokrácia és a technokraták váltak, a tömegek passzívak maradnak, megelégedik a hiábavaló erőfeszítéseket. Márpedig a passzív tömeget nehezen lehet újra „csak” eszmékkel megindítani. Most már akcióra, eredményekre van szükség. Egy munkánélküli például képes bármilyen eszméhez csatlakozni és elfogadni, ha az munkát ígér, illetve ad is neki. Vigyáznunk kell tehát, mindig tudnunk kell, hogy mit érez és hiányol a munkásosztály, melyek a legaktuálisabb problémái. A Jugoszláv Kommunista Szövetség feladata pedig, hogy megőrizze az eszmei-politikai tisztaságot minden akcióban. Neca Jovanov különösen az öngazgatási érdekközösségek és a bankrendszer leépítését, illetve átszervezését sürgeti.

A szocialista állam és az öngazgatás viszonyában a szerző a munkásmozgalom és a rendszer viszonyát fedi föl. Ebben az írásában is a legnagyobb veszélyt a bürokráciában látja. A munkásosztálynak a saját bürokráciájával folytatott harcából elméletileg a következő származhat:

- a munkásosztály tömeges akcióját elfojtja saját bürokráciája a katonaság és rendőrség segítségével;

- a munkásosztály győzelme saját bürokráciája felett és az etatista államrendszert felett;

- a konfliktus kompromisszumos megoldása a munkásosztály és a bürokrácia között;

- az ellenforradalom győzelme, ahol a munkásosztály csak látszólag győzött a bürokrácia felett.

Az említett elméleti lehetőségek néhányára már van történelmi példa. A szerző a sztálinizmust emlegeti, én hozzátenném a jelenkori Lengyelország példáját.

A könyv második fejezete, a szerző egy korábban megjelent (1979) könyve kapcsán készült interjúkat és cikkeket tartalmazza. Szó esik a munkássztrájkok okairól hazánkban (főleg 1958 és 1969 között), amelyekből több mint 2000 volt. Jovanov szerint a munkabeszüntetések legtöbbször a gazdaságilag fejlettebb országrészekben jelentkeztek, átlagosan rövid ideig tartottak (75,5 százalékuk egy napnál is rövidebb volt) és kevés részvevőjük volt (egy-egy alkalommal kb. 150 ember). Legtöbbször az ipart és a bányászatot érintették, tehát a termelőmunkások körében jelentkezett a probléma. A szöveg tulajdonképpen a szerző doktori disszertációjának a megvédése alkalmából elhangzott előadása a Ljubljana-i Jogi Karon (1975 elején). Ezt a szöveget, két interjú követi (a Start és a Vjesnik lapoknak), majd vita a kerekasztal-beszélgetésekről.

A harmadik fejezetben az öngazgatás és a gazdasági hatékonyság viszonyát tanulmányozza a szerző. Több mint húsz oldalas vitával kezd az öngazgatási árutermelők termelési-ügyleti viselkedésének jellemzését. A probléma lényegét Jovanov abban keresi, hogy vajon mikor fogja a társult munkában szerveződött munkásosztály a politikai hatalom teljes birtoklásával elérni azt is, hogy teljes egészében rendelkezzen a jövedelemmel? Legfőbb fékezésként az adminisztratív és igazgató szerveket emlegeti. Az újratermelési eszközök jelentős része felett még mindig az állami intézmények, vagy azok csökevényei rendelkeznek. Sőt még egy hiba: az összetett munkaszervezetek szétesése, a formális társulások széthullása és

ezáltal a társultmunka-alapszervezetek zártsága.

A negyedik fejezet a tudomány szerepét keresi a társadalom fejlesztésében. Neca Jovanov szerint a tudománynak jelentős szerepe van: elsősorban a termelőerők átszervezésében, alakításában; másodsorban, a termelőerők hosszú távú fejlődésének irányításában, végül pedig a termelőerők fejlődésének intenzitását (dinamizmusát) határozza meg és ellenőrzi a tudományos kutatás.

A közgazdaságtudományra három példával az a feladat, hogy felkutassa a lehetőségeket és irányt mutasson az összetett munkaszervezetek, illetve az úgynevezett újratermelési egységek létrehozásában. Előttünk áll tehát az öngazgatású társult munka megszervezésének kutatása, azután az iskolarendszer és a kaderszükségletek viszonya, valamint a foglalkoztatás kérdése.

A könyv utolsó fejezete, mintegy negyven oldal (eddig meg nem jelent beszélgetések és viták alapján íródott), az öngazgatás és a küldöttrendszer jogi koncepciójával kapcsolatos dilemmákat foglalja össze, persze rámutatva a megoldási lehetőségekre is. Ezen fejezet célja, hogy összefoglalja a könyvben írottakat, az öngazgatásról szociológiai diagnózist ad és javaslatot tesz a hatékonyabb döntéshozatal érdekében.

Elsősorban az intézményes és jogi rendszert szeretné Neca Jovanov leépíteni. A cél valójában a munkásosztály alkotói energiájának felszabadítása, amit néha elnyom a jogi-politikai felépítmény. Az intézményes és jogi aktusaink redukálása a szerző szerint akkor érhető el, ha teljesen megreformáljuk a következő szervezeteket:

1. Az öngazgatási érdekközösségek mint formális közvetítők megszüntetése a gazdasági és társadalmi szektor között. Ehelyett Neca Jovanov a közvetlen kapcsolatot ajánlja a gazdasági szervezetek és a társadalmi szektor között, amelyek technológiai, majd gazdasági és szociális függőségbe kerülhetnek. Csakis sa-

ját akaratuktól függően lépnének kapcsolatba, amivel nagyobb gazdasági hatékonysághoz és operatív megoldásokhoz jutnánk.

2. A meglevő jogi rendszert kellene radikálisan leépíteni, elsősorban az öngazgatási általános aktusok számát.

3. Neca Jovanov szerint meg kell szüntetnünk az igazgató intézményét is, hisz már a Törvény a társult munkáról is ügyvezető szervet emleget. Helyette egy szakembercsoportnak kellene átvenni a tmasz ügyviteli politikájának vezetését és a felelősséget is.

4. Meg kellene szüntetni a társultmunka-alapszervezetek zsrirószámláját a könyvviteli szolgálatnál és a bankoknál. Ezzei jelentős adminisztratív szolgáltatástól mentenénk meg a termelőket.

5. A belső piac megszüntetésével a társult munka alapszervezetei között jelentkező dezintegrációs momentumot is kiiktatnánk. A piaci viszonyok a munkások között is eszmei-politikai széthúzást eredményeznek.

6. A munkás nem univerzális öngazgató, akinek most már mindenről döntenie kell. Éppen ezzel csorbítjuk meg a munkás öngazgatási jogait, elvonjuk a munkától és a termeléstől, hisz nem győz eleget tenni öngazgatási jogainak és kötelezettségeinek. A nagyszámú öngazgatási kötelezettségek redukálása ugyancsak sürgető.

Ezzel kapcsolatban Neca Jovanov – furcsa megoldásként a dolgozók gyűlését hagyná el mint formális és jogi döntéshozatali szervet. Mivel sokan vagyunk a gyűléseken, a hozzászólások csak formálisak, és teret kap a manipuláció. Ugyanigy – szerinte – csökkenteni kellene a referendummal történő döntéshozatalt is. Újra ki kellene építeni a klasszikus munkástanács intézményét, mert akkor felszabadulna a munkások tömege sok feladat alól, amit átvenne ez a tanács. Az ügyvezető, szakemberi rétegnek itt az feladata, hogy olyan alternatívákat terjesszen elő, amelyeknek a következményeit is megmagya-

rázza. Találó a könyv szerzőjének az a véleménye, hogy szükség van egy olyan szervezetre, amely mint döntéshozatali intézmény is a társult munkában, vagy pedig a társadalmi-politikai közösségekben csak azokból a küldöttekből áll, akiket személyesen is érint a probléma, amellyel foglalkozik. Például: a lakáselosztási bizottságba csak azok kerüljenek, akik még lakásra várnak.

7. A küldöttrendszer jogi koncepcióján úgy kellene változtatni, hogy fokozzuk ennek az intézménynek a demokratikus jellegét, racionalitását, hatékonyságát és az ellenőrzés lehetőségét.

Elsősorban a küldött-testületek jogainak és kötelezettségeinek átruházását javasolja a társult munka szervezeteire. A tmasz-ok így nyílt és változó reprodukciós egységekbe találnak magukat, ahol meglenne a gazdasági, technológiai, öngazgatási, szociális, eszmei-politikai kölcsönhatás és függőség is.

A küldött-testületek jogainak átruházása a végrehajtó és közigazgatási szervekre, nem tudom, mennyire volna helyes, hiszen a gyakorlatban éppen az a probléma, hogy a küldöttek döntéshozatala így is sokban függ a végrehajtó és közigazgatási szervek szakkádereinek előzetes javaslatától. Félő, hogy ezzel nem a végrehajtás felelősségét fokoznánk, hanem a bürokrácia burjánzását segítenénk elő.

8. Magyarázatra szorul még Neca Jovanov azon véleménye is, hogy szüntessük be a küldöttség intézményét is, hiszen csak párhuzamos, sőt ellentétes szerv a munkástanáccsal szemben, mivel szerinte a munkástanács igyekszik az eszközök betelélő elosztására, míg az egyes küldöttségek a társult munkán kívüli érdekek felé irányítják a pénzeszközöket (érdekközösségek stb.).

9. A választási rendszert valóban lehetne egyszerűsíteni, mert eléggé komplikált és hosszadalmas.

10. A jelölőlisták összeállításakor csak akkor érdemes több személyt javasolni a szükséges számúnál, ha jelentős esz-

mei politikai, morális, esetleg egyéb különbségek vannak közöttük.

11. Végül pedig Neca Jovanov szükségesnek találja az egész bankrendszer megreformálását, ami főleg a bankok közeledését jelentené a társult munkához, megszüntetve azok perszonális kapcsolatait állami és pártvonalon.

A jugoszláv társadalom technogazdasági problémáinak a megoldására a szerző főképpen a hosszú távú egységes fejlődési koncepció kidolgozását szorgalmazza. Meg kell szüntetni a külföldtől való függőséget, de ugyanakkor a gazdaság zártságát is. Meg kell valósítanunk az egységes jugoszláv piac koncepcióját a gyakorlatban, megszüntetni a mértéktelen beruházásokat, új arculatot adni az oktatásnak és tudományos munkának.

Természetesen a jelenlegi társadalmi-gazdasági megtorpanáshoz hozzájárult a Jugoszláv Kommunista Szövetség és a többi társadalmi-politikai szervezet gyenge eszmei és akcióegysége is. Fontos lenne demokratikusabb viszonyokat kiépíteni a JKSZ-ban, elérve a munkástöbbséget, a demokratikus viták megszervezését, nagyobb felelősségre apellálva. A társadalmi-politikai szervezeteknek (főleg a szakszervezetnek) oda kellene hatniuk, hogy a munkásosztály legaktuálisabb problémái legyenek napirenden.

A kötet egészében véve aktuális és mélyreható társadalmi problémákat fejtet. Külön erénye, hogy vitaindító, megoldáskereső céllal íródott. Így nem zavarja az olvasót az a forma sem, amellyel szerkesztették: beszédek, interjúk, viták. Mindenkinek, akit érdekel az időszerű jugoszláv társadalmi élet, problémáival, törekvéseivel, melegen ajánlom Neca Jovanov kötetét. Remélem, már a közeljövőben újabb vitákat vált ki a mű, hisz öngazgatású társadalmunk tökéletesítése érdekében minden konstruktív bírálatot szívesen fogadunk.

Gabrić Molnár Irén